

Štěpán, Ludvík

Pohledy na vznik a vývoj dekonstruktivismu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2002, vol. 51, iss. X5, pp. 114-117

ISBN 80-210-2811-4

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103023>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

удались. Некоторые среди нас все-таки надеются: может быть, идеи были правильные, но люди, которые их проводили в жизнь, были не те? Придут новые поколения, исправят ошибки отцов и делов, лучше будут устраивать дела. Увы! – исторический опыт этого не подтверждает. Идеи одно, жизнь другое. Жизнь не только исправляет, но и искажает идеи! Как удивительно ясно Достоевский понимал это уже в XIX веке!“ (s. 171)

Boris Tichomirov se vrací k módnímu tématu gnosticizmu v díle Dostojevského (174–181). Nevidí sice v gnózi jediný klíč k Dostojevskému, ale současně v ní spatřuje významný faktor vedoucí k hlubšímu poznání náboženských motivů u Dostojevského, zejména kristovských.

Z dalších materiálů a archivních výzkumů zaujmou dopisy N. Spešněva, dále polemika **Vladislava Svitělského** (Voroněž) o románu *Idiot*, textologické poznámky již zmíněného **B. Tichomirova** k vydání Dostojevského z let 1995–2000 a zejména korespondence druhé ženy spisovatelova syna Fjodora Fjodoroviče Dostojevského a Semjona Starkova (jeho žena byla Němka), který se roku 1944 ocitl v Protektorátu Čechy a Morava v Kolíně, kde pracoval jako technický úředník, později se dostal do bavorského Řezna, na konci 40. let se stává pravoslavným biskupem v keňském hlavním městě Nairobi. Všechny tyto dopisy jsou určeny ruskému kritikovi Alfredu Bemovi (1886–1945?). Autory materiálů jsou česká rusistka Miluša Bubeníková (která s Lenkou Vachalovskou vydala u nás také výbor z meziválečných Bemových studií) a B. Tichomirov.

Svazek obsahuje informace o nálezech dalších materiálů spojených s Dostojevským a jeho rodinou, údaje o vědeckých konferencích apod. Ukazuje se, že dostojevskologie prožívá v dnešním apokalyptickém věku nový rozkvět. Bádání se vyvíjí v podstatě dvojím směrem: teoreticko-interpretacním a materiálovém a vztahovém, včetně komparatistického. Oba směry však poněkud trpí nedostatkem radikálnějšího kvalitativního průlomu: kromě tradičních opěrných poloh, jimiž jsou filozofie a náboženství a jejich různé podoby, intertextualita a aluzivnost textů Dostojevského a nekončné materiálové studie srovnávací, které často vrhají nové světlo i na interpretaci, nenajdeme tu nic tak radikálně objeveného, jako byly kdysi práce M. Bachtina, syntéza J. Catteaua nebo dílčí sondy anglosaských, zejména amerických rusistů (Fanger, Terras, Morson aj.). Nebezpečí určitého zplanění dostojevskologických výzkumů ve směru jakýchsi prorockých vizí, jak jsme toho byli svědky již za modernismu (Merežkovskij a další), nebo násilného hledání nových souvislostí tu nepochybně hrozí, zvláště když si uvědomíme, že dnes je mnohem snazší přečíst všechno, co se z Dostojevského uchovalo a vydalo, než sekundární literaturu o tomto symbolu moderní ruské a světové literatury. Již sama dostojevskologie se stává svého druhu krásnou apokalyptickou vizí.

Ivo Pospíšil

POHLEDY NA VZNIK A VÝVOJ DEKONSTRUKTIVISMU

Dekonstrukcja w badaniach literackich (redakce a úvodní stať Ryszard Nycz), *Tematy teoretycznoliterackie*, *Archiwum przekładów „Pamiętnika Literackiego“* pod redakcją Michała Głowińskiego, nakladatelství słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2000, 414 s.

Polský časopis *Pamiętnik Literacki*, čtvrtletník věnovaný otázkám literární historie, začal vycházet v roce 1902, původně v tehdy polském Lvově (do roku 1939), po druhé světové válce ve Varšavě a od roku 1950 ve Vratislavi, kdy se vydavatelem stal Literární ústav Polské akademie věd. Jednou z jeho pravidelných částí (1960–1994) byla rubrika *Překlady*, věnovaná přetlumočeným statím zahraničních literárních vědců, které se zabývaly novými směry a metodami literárně-vědného bádání. Iniciátorem rubriky byl světově známý literární historik a teoretik Henryk Markiewicz. Redakce se rozhodla, že z archivu rubriky bude připravovat edici *Literárně-teoretická témata* (řídí ji Michał Głowiński), která by v tematicky zaměřených publikacích přibližovala vývoj jednotlivých jevů a problémů. První kniha je věnována dekonstrukci v literárněvědném výzkumu, druhá má shrnout pohledy na téma *Psychoanalýza a literatura*.

Recenzovaný svazek **Dekonstrukcja w badaniach literackich** soustřeďuje texty, které vznikly jako programové, polemické i autokritické studie badatelů zaměřených na dekonstruktivismus, tedy na filozofickou orientaci a literárněvědnou metodu, jež se formovala na přelomu 60. a 70. let 20. století, s východisky v pracích známého francouzského filozofa Jacquese Derridy, vědeckého ředitele na École de Hautes Études v Paříži (známého např. díly *Marges de la philosophie*, 1972, *La Carte postale*, 1980, *Psyche*, 1987, *Politiques de l'écriture*, 1994, *Foi et savoir*, 1996), a později amerických teoretiků a kritiků, jako byli Harold Bloom nebo Paul de Man. Kniha obsahuje úvodní rozhovor s J. Derridou a deset statí osmi autorů, kteří působí na amerických univerzitách, a může se stát dobrým průvodcem po vývoji fenoménu dekonstruktivismu, jenž byl zpočátku až nekriticky nadšeně přijímán, později střízlivě hodnocen, ostře kritizován a odsuzován, aby byl nakonec zařazen mezi příznačné jevy postmodernistické etapy vývoje literatury a kultury a umění obecně. Protože jde o překladovou publikaci, pro lepší obraz o zveřejněných statích budu uvádět jejich tituly tak, jak je kniha v polštině prezentuje, a také v původním jazyce.

O dekonstruktivismu i dekonstrukci toho bylo dodnes napsáno s dostatek, abych mohl přejít obecné informace a upozornit na texty, jež recenzovaný svazek obsahuje a z nichž ne všechny jsou v české verzi dostatečně známé. Uvedením do problematiky je ostatně i úvod redaktora svazku, literárního historika a teoretika střední generace Ryszarda Nycze, v současné době profesora Jagellonské univerzity v Krakově a šéfredaktora dvouměsíčníku pro otázky literární teorie a kritiky „texty drugie“ vydávaného Literárním ústavem Polské akademie věd.

Vstupní branou k názorům na dekonstrukci, především v literatuře, je již zmíněný rozhovor *Ta dziwna instytucja zwana literaturą (This Strange Institution called Literature, an interview with Jacques Derrida, by Derek Attridge z roku 1989)*, uvozující první část knihy, který byl sice veden ve francouzštině, ale otištěn v anglickém překladu v knize J. Derrida: *Acts of Literature*, 1992. Derek se ptá Derridy na literaturu z různých pohledů, zajímá jej však pochopitelně Derridův specifický přístup k ní, zejména k netradičním textům 20. století, o nichž se Derrida vyjádřil: „Tyto texty se obracejí k literární instituci a samy jsou tím pohledem. Ne proto, že jsou výlučně reflexivní nebo spekulativní, ne proto, že zastírají pohled na něco jiného, jak se to často hloupě a nesmyslně uvádí. Síla jejich příběhu závisí na tom, jak myšlení o jejich vlastních možnostech (obecných, stejně jako konkrétních) nachází své místo v konkrétním díle.“ (s. 28) **Paul de Man**, literární teoretik a historik narozený v Antverpách, který však působil jako profesor literatury a komparatistiky na Yalské univerzitě, spoluvěruce dekonstruktivismu v literárním bádání a znalec romantické a moderní literatury (vydal mj. *Blindness and Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*, 1971, *Rhetoric of Romanticism*, 1984, *Aesthetic Ideology*, 1997) je ve svazku zastoupen hned dvěma studii. První *Opór wobec teorii (The Resistance to Theory, publikovanou 1982)* napsal původně jako do jisté míry didaktického průvodce na vymezené téma pro sborník *Introduction to Scholarship in Modern Languages and Literatures*, nicméně v jeho pojetí se text původnímu záměru poněkud vymyká. Protože, jak Man tvrdí: „Mimo obvyklý obecný náhled není vyučování hlavně intersubjektivní relací mezi lidmi, nýbrž poznávacím procesem, v němž „já“ a „jiný“ se ocitají pouze v relaci spojitosti a blízkosti.“ (s. 75) A přímou o literární teorii: „Čím vznešenější jsou cíle a čím lepší metody literární teorie, tím menší jsou její možnosti.“ (s. 105) Druhá Manova studie *Autobiografia jako od-twarzanie (Autobiography as De-facient, vyšla 1979)* vyvrací někdy uplatňovaný názor, že autobiografie je specifickým jevem preromantismu a romantismu. Podle autora to „není ani žánr nebo způsob výpovědi, leč jistá figura čtení či pochopení, s níž máme tu více, tu méně co do činění ve všech textech“ (s. 110), což dokládá na konkrétních příkladech, mj. na *Essays upon Epitaphs W. Wardswortha*. **James Hillis Miller**, americký literární historik a teoretik, profesor anglické a srovnávací literatury na Kalifornské univerzitě, který se zabývá poezií a prózou 19. a 20. století (mj. autor děl *Charles Dickens: The World of His Novels*, 1959, *Poets of Reality*, 1965, *Ethics of Reading*, 1987, *Theory Then and Now*, 1991, *Topographies*, 1995), má ve svazku rovněž dvě studie. *Czytanie dokonujące odczytania* (původně první kapitola knihy *The Ethics of Reading. Kant, de Man, Eliot, Trollope, James and Benjamin*, která vyšla 1987) se zabývá etikou četby. V této souvislosti autor tvrdí, že „dekonstrukce, to není nic více a nic méně než dobré přečtení jako takové“. (s. 137)

Ve druhé části polské publikace, již zahajuje studie *Krawędź: współczesne badania literackie na rozstajach (On Edge: The Crossways of Contemporary Criticism, tiskem 1986)*, Miller vyty-

čuje na podkladě Wardsworthovy básně *A Slumber Did My Spirit Seal* hranice nebo křížovatky soudobého literárněvědného bádání a zabývá se diskurzivním psaním. K původnímu textu, který vznikl dříve, přidal v roce 1984 další část, v níž konfrontuje svoje vývody s názory v textu M. H. Abramse (o tom viz dále). **Geoffrey Hartman**, americký literární historik a teoretik, profesor anglické a srovnávací literatury na Yalské univerzitě, jenž se věnuje zejména teoreticko-filozofické a metainterpretací problematice literárních děl (autor prací jako *Beyond Formalism*, 1970, *Fate of Reading*, 1975, *Criticism in the Wilderness*, 1980, *Easy Pieces*, 1985) v příspěvku *Freud versus interpretator* (vyšel jako *The Interpreter's Freud* v roce 1986), rovněž na příkladu Wardswortha, se z hermeneutického pohledu snaží ozřejmit interpretaci podprahových složek textu, tak jako Freud využíval sen ve své psychoanalýze: „*Sen není svatý, ale svatá je síla interpretace, která vytváří vlastní metodu a sama se univerzalizuje*,“ vyvozuje Hartman z Freuda. (s. 195) Derridovo pojetí konstrukce a dekonstrukce literárního textu je předmětem úvahy *Ustalenie i dekonstruowanie* (*Construing and Deconstruing*, tiskem poprvé 1986), jejímž autorem je už zmíněný **Meyer Howard Abrams**, americký znalec romantismu a dějin literárních teorií, emeritní profesor Cornell University (z jeho prací – *The Milk of Paradise*, 1934, *The Mirror and the Lamp. Romantic Theory and Critical Tradition*, 1954, *Supernaturalism. Tradition and Revolution in Romantic Literature*, 1971, *The Correspondent Breeze: Essays on English Romanticism*, 1983). Abramsova úvaha je polemikou s Millerovým viděním právě dekonstruktivistického způsobu interpretace textů, na příkladu poezie W. Wardswortha.

Něžné pohlaví zastupuje (na úvod třetí části) v polské překladové publikaci **Barbara Johnson**, americká profesorka romanistiky na Harvardově univerzitě (autorka např. *The Critical Difference: Essays in the Contemporary Rhetoric of Reading*, 1980, *A World of Difference*, 1987, *The Wake of Deconstruction*, 1994), zamyšlením *Różnica krytyczna* (*The Critical Difference*, původně referát na sympoziu Modern Language Association *Kritika jako dekonstrukce*, 1977, otištěný 1978). Autorka v něm vychází z Barthesova předpokladu, že literární kritika je vlastně umění opětovného čtení a v závěru konstatuje, že „*rozdíel mezi literaturou a kritikou spočívá asi pouze v tom, že kritik má větší sklon nezpozorovat způsob, jímž jeho vlastní vnitřní kritické rozpory činí kritiku v důsledku konečné analýzy literární*“. (s. 278) **Joseph N. Riddel**, americký literární historik a teoretik, profesor anglické literatury na Kalifornské univerzitě, napsal mj. knihu *Inverted Bell: Modernism and the Counterpoetics of William Carlos Williams* (1974), jež je uznávána jako první práce uplatňující metodu dekonstrukce v literárněhistorickém bádání a kritickém myšlení. A právě z tohoto hlediska se autor neustále vrací k otázce, jaký vliv měla Heideggerova filozofie na literární vědu 20. století; tématem se zabývá i prezentovaná studie *Od Heideggera do Derridy až po pryzpadek: podwojenie a język (poetycki)* (*From Heidegger to Derrida to Chance: Doubling and (Poetic) Language*, vyšla 1987), v níž se o otci dekonstrukce vyjádřil, že je to „*stopař na stopě listu, který je neustále v pohybu, neustále se přemísťuje, neustále dubluje a je stále při ruce, přesto neviditelný, „autor“, který je už pouze znakem jiného (pre-)textu*“. (s. 312) Cesty dekonstruktivismu a kontexty s dalšími literárněvědnými metodami či pohledy připomíná krátké zamyšlení *Hermeneutyka, semiotyka i dekonstrukcjonizm* (*Hermeneutics, Semiotics, and Deconstruction*, otištěné 1983) autora, jímž je **Vincent B. Leitch**, americký literární teoretik a komparatista, profesor Mercer University (vydal např. *Deconstructive Criticism. An Advanced Introduction*, 1983, *Cultural Criticism, Literary Theory, Poststructuralism*, 1992), který se ve svých metateoretických pracích věnuje novým badatelským směrům v literární vědě druhé poloviny 20. století. Ten Derridův „recept“ na dekonstruktivismus shrnul slovy: „*Vezmi tradiční pojem nebo ustálené tvrzení, obrať hierarchii jejich terminologie, nech ji rozmělnit a nezapomeň na nevyhnutelnou zásadu různorodosti. Pokud jsi už zbořil pořádek prvků tvořících nějakou strukturu, vrať se a od prachu očisti neviditelné a překvapivé kousky. Přesvědč se, že tyto zvláštní objevy jsou nositeli zakázané pravdy. /.../ Smíchej vše se špetkou erotického lyrismu s příchutí apokalypsy*.“ (s. 318–319) Závěr polského výběru patří studii *Dekonstrukcja i jej konsekwencje dla badań naukowych* (*On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*, tiskem 1982), již napsal **Jonathan Culler**, americký literární teoretik, profesor Cornell University, jeden z nejvlivnějších teoretiků posledních desetiletí (autor děl, jako *Structuralist Poetics*, 1975, *The Pursuits of Sign: Semiotics, Literature, Deconstruction*, 1981, *On Deconstruction*, 1983, *Literary Theory*, 1997). Vyšel v ní od dekon-

strukce jakožto filozofické strategie a obloukem dospěl k užití této metody při čtení a interpretaci literárního díla.

Studie shromážděné v recenzovaném svazku dokládají rozmanitost, mnohostrannost, ale zároveň stále existující vnitřní pnutí dekonstruktivní metody hodnocení literárních děl. I když, jak připomíná v úvodu R. Nycz: „*Příznivcům dekonstrukce se povedl kousek zřídka vídaný u plně vykrystalizovaného badatelského směru: osvojení, neutralizace a nakonec pro vlastní potřeby adaptace v posledním čtvrtstoletí dvou nejvážnějších „otřesů“ metodologie literárněvědných výzkumů I...I: „kulturního zvratu“ (studia kulturní, feministická, postkoloniální) a „zvratu etického“ (kritika etická, axiologická, nábožensko-metafyzická).*“ Jaký osud čeká dekonstruktivní metodu v 21. století, ukáže čas.

Ludvík Štěpán

MODERNÝ UKRAJINSKÝ VKLAD DO VÝSKUMU MEDZILITERÁRNOSTI

Сервантес і проблеми позвитку європейської прози. Збірник наукових праць. Серія Проблеми світової літератури, вип. 1. Видавничий центр ЛХУ імені Івана Франка, Львів 2000.

Koncepčný výskum v literárnej vede má tradične, popri pracoviskách národných akadémií vied, silné zázemie na vysokých školách, ale v 90. rokoch jeho životaschopnosť podporuje azda najvýraznejšie forma grantového výskumu, a to tak, aby sa funkčne a cielene otváral medzinárodnej spolupráci.

Asi takto sa dá názorne zachytiť situácia vedeckého života aj na Lvovskej národnej univerzite Ivana Franka, kde v roku 1997 pripravili konferenciu venovanú 100. výročiu narodenia O. V. Čyčerina ako v poradí už III. medzinárodné „čyčerinské čítaňja“. Do dejín Lvovských medzinárodných konferencií, ktoré sú komponované ako séria výskumov v spoločenských vedách, patria horizontálne vedené literárnohistorické, literárnoteoretické a komparatívne pohľady do umeleckých diel „velikánov“ európskej a svetovej literatúry. Adjektívum moderný nie je pre Lvovské rokovanie „alibi“, ale výraz na aktuálny a svojím významom hodnotový základ pri otváraní aktuálnych či aktualizovaných súvislostí historického, medziliterárneho a interpretačného metodologického kľúča do štruktúry textu v jej historických a teoretických kontextoch, do poetiky, estetiky, psychológie, sociológie, do nazerania textu, ale i jeho prostredníctvom na skutočnosť a stále naliehavjšie do stratégie autora konkrétneho umeleckého textu.

Impulzom na Lvovské návraty do literatúry ako duchovného a poznávacieho celku, čo nemôže mať obmedzenia a limity geografické či časové, sa prirodzene stal výskum toho, komu sú konferencie dedikované, teda O. V. Čyčerina s odkazmi na jeho štúdie o diele N. V. Gogolja, I. S. Turgeneva, L. N. Tolstého či A. P. Čechova.

III. medzinárodné „čyčerinské čítaňja“ sa venovali – aj s alúziou na autorský a občiansky záujem Ivana Franka o Dona Quichota – tomuto textu a jeho autorovi. Ambícia organizátorov vedeckého života na Lvovskej univerzite je hodná mena tej osobnosti, ktorú univerzita nesie vo svojom záhlaví. I tento raz išlo o široko koncipovaný vzťah umeleckej literatúry, literárnej vedy, národnej a národných literatúr k dielu M. de Cervantesa *Dômyselný rytier Don Quichote de la Mancha* od jeho prvého vydania pôvodiny (1605, 1615) až po v súčasnosti komplexné vydanie v modernej literárnej ukrajinčine v roku 1992.

Ivan Franko nazval Cervantesa „geniálnym spisovateľom“, ktorý dokázal umelecky presvedčivo zobrazit' reálny pohľad na spoločnosť a dokázal aj s odstupom rokov inšpirovať ukrajinský literárny život k tomu, aby sa venoval v ňom vysloveným ideám a ideálom o oslobodení národa. Slovanské literatúry napokon majú s touto silou literárneho textu a s charizmom svojho autora v spoločensve konkrétnej historickej doby – zvlášť 18. a 19. storočie – nezanedbateľné skúsenosti.